

KULTUR



KRITIK | DEBAT | NAVNE



Det radikale opgør

En meget væsentlig og dramatisk begivenhed i det 20. århundredes danmarkshistorie, fordelingen af landbrugsjorden i 1919, fortælles med vid og bid i ny bog.



BØGER

John Erichsen og Ditlev Tamm: Grever, baroner og husmænd. Opgøret med de store godser 1919. Gyldeendal, 348 sider, 399,95 kroner. Har du Pluskort, får du 15 procent rabat på lagerførte bøger i Boghallen eller fri levering hos Saxo.com. Læs mere på politiken.dk/plus.



Danmarkshistorien er ikke rig på markante radikale reformer og ændringer. Normalt beskriver vi den danske samfundsudvikling som et resultat af forhandlinger og kompromiser. Men der er undtagelser, og de bliver ofte glemt, når historien om det forhandlede konsensusfund bliver skrevet. En af disse markante undtagelser er lensafløsningen i 1919, hvor de store jordbesiddere af staten blev tvunget til at afgive en tredjedel af deres jorde til udstykning til husmandsbrug.

Lensafløsningen var ikke bare en lov, som lavede om på fordelingen af jorden i landet. Indgrebet var et radikalt opgør med den feudale struktur, som havde domineret Danmark i siden 1670'erne. Opgøret og den måde, det blev gennemført på, var et produkt af tiden i kølvandet på Første Verdenskrig, hvor revolutioner og krav om social retfærdighed satte dagsordenen i Europa.

Alt dette bliver taget under meget kyndig behandling af tidligere museumschef på Nationalmuseet John Erichsen og professor Ditlev Tamm i værket 'Grever, baroner og husmænd. Opgøret med de store danske godser 1919'. Begge forfattere er førerende eksperter inden for herregårdenes kulturhistoriske plads i danmarkshistorien, og de er godt skrivende med både bid og vid.

Afsættet for fortællingen om begivenhederne i 1919, som endelig fandt deres afslutning i 1928, er en levende beskrivelse af den jordfordeling, som udviklede sig under enevælden med stamhuse, len, majorater og fideikommissgodser. Her får vi som læsere en udførlig og præcis beskrivelse af, hvordan jorden blev tildelt og af hvem. Ønsker man som læser yderligere oplysninger om, hvilke jorde kongerne tildelte og til hvem, findes disse oplysninger i et meget overskueligt bilag til bogen.

Historien om lensafløsningen er også samtidig den politiske historie om systemskiftet i dansk politik. Partiet Højre havde siddet hårdt på magten fra 1865 frem til 1901. I denne periode havde partiet hårdnakket forsvaret de nedarvede privilegier hos godsejerne. Højre argumenterede mod krav om jordreformer ved at slå hårdt på godsernes ret til at forvalte deres private ejendom. Det handlede om at beskytte et system, som sikrede samfundene omkring godserne med betalte skoler, sygepleje og de ofte oversete aftægtsjendomme. Lavede man om på dette system, ville man ødelægge mere, end man gavnede, lød argumentet.

Med Højre ved magten havde godsejerne et bolværk mod reformer. Bogens forfatterne er klare i deres bedømmelse af dette forhold, da det på langt sigt ikke kom til at tjene godsejerne særlig godt. Spørgsmålet om lensafløsning er oppe at vende i begyndelsen af 1870, men i provisorieårene under Estrup blev arbejdet skrinlagt.



SKURKEN. Den radikale Carl Th. Zahle er den politiske hovedskurk i de to forfatters fortælling om, hvordan godsejerne ved lensafløsningen mistede deres privilegier.

Foto: Holger Damgaard

Havde godsejerne på et tidligere tidspunkt på eget initiativ indledt en reformproces, som kunne have effektiviseret deres produktionssystemer, kunne de også have afværget indgreb, som ikke var til deres fordel.

Med det politiske systemskifte i 1901 blev debatten om lensafløsningen igen støvet af. I sommeren 1913 danner Zahle sin anden regering, der er opsat på at gøre noget ved husmændenes problemer med adgang til jord. Siden følger udbruddet af Første Verdenskrig i august 1914, hvilket ikke gjorde husmændenes problem med 'jordhunger' mindre. Et af de mere interessante aspekter ved dansk politisk historie er, at Danmark kunne gå fra at være et af verdens mest liberale lande inden krigsudbruddet til at være et gennemreguleret samfund under Første Verdenskrig. Med vedtagelsen af de såkaldte augustlove i 1914 blev der skabt et regime, hvor særligt indenrigsminister Ove Rode, som senere blev chefredaktør på Politiken, med hård hånd styrede og regulerede priser og varehandel. Det lykkedes det politiske system at styre Danmark nogenlunde uskadt gennem krigen, og det betød, at et flertal havde fået blod på tanden, og at reguleringspolitikken dermed var kommet for at blive.

Det politiske systems iver efter at fortsætte reguleringen blev styrket af det sociale kaos, som fulgte i kølvandet på Første Verdenskrig. Først og fremmest skræmte revolutionen i Rusland, men revolter og protester andre steder bidrog til det samlede billede af, at der skulle gøres noget for at dæmme op for social uro. Landbrugskommissionen havde i 1916 leveret konklusionen blev problemet med 'jordhungeren' ved at anbefale en lensafløsning ad frivillighedens vej.

AF BOGEN FREMGÅR DET med al tydelighed, at det ikke blev ad frivillighedens vej, at lensafløsningen blev gennemført. Forfatterne er klare i spytet her, og der bliver fældet en hård dom over Zahle, som benyttede sagen til at gennemføre en politisk kampagne mod en samfundsgruppe, han foragtede. Loven om lensafløsning blev til i et hadsk politisk klima, som var fuld af trusler og angreb på adelens karakter. Zahle kunne gennemtrumfe sin politik, da de øvrige partier ikke kunne nå til konsensus om, hvordan en lensafløsning skulle gennemføres. End ikke Højres afløser, Det Konservative Folkeparti, kunne mobilisere en samlet modstand mod loven. Dermed var godsejerne prisgivet. Der var behov for reformer, men de blev gennemført med magtens arrogance takket være »den fanatisme, som C. Th. Zahle udviste i denne sag«, skriver forfatterne. Ingen tvivl om, at Zahle er hovedskurken i denne fortælling.

I korthed gik loven ud på, at godsejerne

fik påbud om at betale mellem 20 eller 25 procent af deres jord og ejendomsværdi til staten. Staten fik ret til at opkøbe en tredjedel af godsernes jord mod en erstatning, som ikke stod mål med den reelle værdi. Resultatet var lovens gennemførelse var fatalt for en lang række godser, som tabte deres ejendomme. Bogen beskriver indgående, hvordan to godsejere Christian Sehested Juul og Oscar Løvenskiold forsøgte at lægge sag an mod staten for brud på ejendomsretten. De vandt i landsretten, men tabte i Højesteret, som lænede sig op ad det politiske flertal bag loven i Rigsdagen. En sag, som pressen kaldte »Aarhundredets Retssag«, men her mener forfatterne, at det var »nok snarere århundredets indgreb i ejendomsretten«.

Vinderen i dette opgør var først og fremmest statskassen. Taberne var de godser, som blev sat under voldsomt pres for at betale. De måtte opføre med at tage ansvar for skoler og sundhed, og alle kræfter skulle koncentreres omkring produktionen. Den høje statsafgift var hård mod mange godser, som måtte sælge indbo for at prøve at overleve. Gamle godsejerslægtar måtte sælge deres indbo og kunstskatte, hvor alt lige fra riddersalenes gobeliner, loftsmalerier og jernovne blev falbudt på herregårdsaktioner. Mange danske godser stod gabende tomme efter kulturskattene var forsvundet ud i fri handel.

Lensafløsningen har hidtil været set enten som et stykke herregårds- eller husmandshistorie. Nu har vi en samlet fremstilling, som også inddrager det hidtil oversete kulturelle aspekt.

Lensafslutningen betød enden på den rolle, godserne havde spillet, men noget nyt kom til. Forældede tankesæt og gamle produktionsmetoder blev afløst af nye tilgange, som gav nyt liv mange landområder. Omkring 20.000 hektarer blev udstykket til husmandsbrug. I et historisk perspektiv var opblomstringen dog kun kortvarig, idet landbrugene allerede i 1950'erne blev samlet i større enheder. Den decentraliserede organisering af produktionen havde sit højdepunkt i midten af 1930'erne, men efterkrigstidens nye internationale konkurrence krævede større landbrug.

Forfatterne Erichsen og Tamm har begået en særdeles helstøbt fortælling om en meget væsentlig og dramatisk begivenhed i det 20. århundredes historie. Deres bog er et skud for boven for den tradition, som ensidigt fastholder, at samfundsudviklingen har været præget af forhandling og kompromiser. Fremstillingen er veldokumenteret og kilderne underkastet en nøje granskning, som udmønter sig i skarpe iagttagelser og konklusioner med kant. Det er kulturhistorie, politisk historie, og det er retshistorie i en og samme bog. Denne veloplagede historie er endvidere fortalt i en sjældent smuk bog, som er et udstyrsstykke med meget flotte og velvalgte illustrationer, som gør det til en sand nydelse at læse bogen.

STEEN ANDERSEN

kultur@pol.dk

